

Kouwe Drukte

jaargang 14 - nummer 39 - oktober 2010

uitgave van

verzameling
De Doolster

Inhoud

Inhoudsopgave en medewerkers.....	2
Omslagillustraties	3
Aanvullingen (3) op het boek <i>Van Glis tot Klapschaats van Wiebe Blauw</i>	3
Voorjaarsbijeenkomst op zaterdag 24 april 2010.....	4 en 21
Vraag over Friese schaats AW.....	5
Halsversieringen op schaatsen (3)	6
Schaatsbibliotheek (15)	8
Mijn schaatsen achterna.....	12 en 24
De winter in de naïeve schilderkunst – 1	15 en 22
Mijn aanwinst.....	18
Toch interessant zulke oude nummers van de Leeuwarder Courant ! (1).....	25
Aanvullingen (4) op het boek <i>Van Glis tot Klapschaats van Wiebe Blauw</i>	27
Ten IJse 7 – Schaatstechniek anno 1534	28
IJswegenkaarten (9) - De IJkaarten Noord-Holland boven het IJ uit 1941	32
Rook & roll	36
Posten en stempels (12)	38
Boek en Zopie.....	40
Schaatsen, 'a way of life'	41
Aanvullingen (5) op het boek <i>Van Glis tot Klapschaats van Wiebe Blauw</i>	41
Poolsterpuzzel 5.....	42
Poolsterpuzzel 6.....	42
Colofon	43
Achterpagina.....	44

Medewerkers

Martin van der Bij, Hedman Bijlsma, Anrie Broere, Harry Karssies, Matthy van Klaveren, Theodoor van der Kooi, Niko Mulder, Minne Iedes Nieuwhof, Jos Pronk, Ben Remie, Huub Snoep, Caroline van Staaveren, Ben Treijtel.

ISSN 1572-4476

Omslagillustraties

Op de voorpagina een detail van een uniek schilderij van Jannie Kuiper uit Nieuwe Niedorp. Uniek, want zij schilderde 'Toertocht door West-Friesland' in 2004 in opdracht van en voor Jos Pronk, oud-directeur van de Jaap Edenbaan.

De schilderes behoort tot de zogenaamde naïeve schilders, een kunststroming die vaak herkenbaar is aan een wat 'gebrekkige' perspectiefvoering en andere stijlfiguren die niet stroken met de werkelijkheid. Een mooi voorbeeld daarvan is het contrast tussen de vlag van de koek-en-zopie, die strak naar links waait, en de rook uit de schoorstenen, die recht omhoog kringelt. Weerman Erwin Kroll zou er van in extase raken ...

In het kleurrijke schilderij heeft Jannie Kuiper een aantal persoonlijke elementen opgenomen, die ook op de omslag zijn terug te vinden. Jos vertelt erover in een boeiend relaas elders in dit nummer, het eerste deel van de serie 'De winter in de naïeve schilderkunst'. Foto: Huub Snoep.

Op de achterzijde 'The Dutch Roll', naar aanleiding van een prentbriefkaart ingezonden door Ben Treijtel uit Ilpendam. Bens kaart is uit 1904, toen dit type kaarten erg populair was.

De twee mannen in het midden dragen een kruik jenever in of onder de armen. De meest linkse schaatser heeft hem net te barsten laten vallen. Hij was de sigaar, mogelijk omdat hij geen sigaar in het hoofd had zoals de anderen.

Aangezien de kaart van Ben wat vlekkerig is, hebben we dezelfde afbeelding van een andere kaart (uit 1905) gebruikt. Daarop staat rechtsonder de naam van de kunstenaar: Edmund G. Fuller, een Brit, wat ook de Engelstalige titel enigszins verklaard. De *Dutch roll* stond bij ons toen bekend als 'buitenover' rijden, de techniek die de schaatser die als tweede van links rijdt zo goed toepast. In deze Kouwe Drukte leest u meer over de *Dutch roll* en ... over sigaren, die zelfs als reclame-object voor de Elfstedentocht werden gebruikt.

Aanvullingen (3) op het boek *Van Glis tot Klapschaats* van Wiebe Blauw

9. C. Boersma, Koudekerk

De Rijnbode 5 januari 1890.

Komt niet als schaatsenmaker voor bij Wiebe.

Ben Remie

Voorjaarsbijeenkomst op zaterdag 24 april 2010

Het was gezellig druk bij Schaats-en muts-museum 'Koud aan de Dijk' van Toon en Wil van Kempen in De Hoef.

En prima geregeld allemaal in de voormalige rietdekkerswerkplaats: een stralende dag, parkeren op het weiland, cake-en-zopie, lekker bijpraten in een ontspannen sfeer.

Oud-marathonrijder Marcel Kooy als gastspreker met trage start op het bruggetje bij 'Bartlehiem', daarna lunch in het zonnetje op het terras. Niko Mulder liet een paar eeuwen halsversieringen op schaatsen de revue passeren en voorzitter Huub Snoep rondde af met rooksignalen van de IJslandse vulkaan met de moeilijke naam. Had niets met schaatsen te maken maar op dat moment actueel en heel interessant.

Een reactie achteraf van één van de aanwezigen:

Het was een bijzonder geslaagde bijeenkomst in De Hoef. Mijn complimenten voor de keuze van de locatie en het programma.

Toon en Wil van Kempen hartelijk dank.

Het bestuur

Wil van Kempen in haar 'koek-en-zopie'

(foto-impressie pag. 21)

Vraag over Friese schaats AW

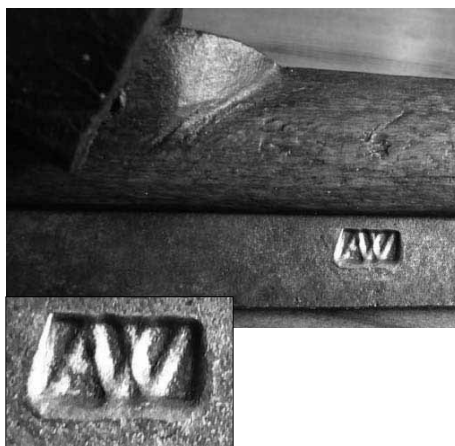

Onlangs trof ik in het noorden van Friesland op een zolder een kistje met vooral Friese schaatsen aan. Ik mocht er van de eigenaar in kijken en heb er twee paar schaatsen uitgehaald die ik van hem kon overnemen. Eén paar trok direct mijn belangstelling omdat het en mooi gaaf en oud paar Friese schaatsen betrof. Na enige bestudering kwam er een merkteken onder de roest vandaan dat ik niet kon thuisbrengen. Inmiddels heb ik van Jitze Hotsma, Wim Molenveld en Tom Clardij de nodige reacties gekregen, maar ben nog niet heel veel verder als het gaat om de herkomst.

Het gaat om een paar oude ranke Friese schaatsen (circa 1880) met een Friese binding en een hakschroef die aangedraaid kan worden met een schroevendraaier. In het ijzer zijn de letters AW in een gestanst kader te vinden. Volgens Tom is het merk warm geslagen. De rechterpoot van de A is tevens het begin van de letter W.

Wim maakte me er op attent dat er wel degelijk initialen gebruikt worden in Friese schaatsen, maar deze zijn dan meestal voor in de hals van het ijzer te vinden. Dit merk staat echter in de zijkant geslagen. We komen bij Hollandse schaatsen wel initialen tegen, maar in Friesland is dit zeer ongebruikelijk.

Zijn er mensen die dit merkteken herkennen?

Heeft u ook vragen over een schaats of een ander verzamelobject?
Leg ze voor aan de lezers van Kouwe Drukke.

Halsversieringen op schaatsen (3)

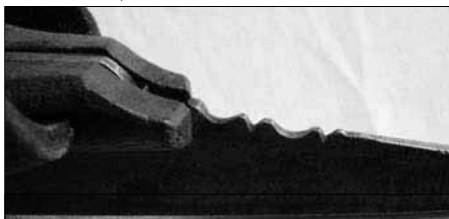
Nadat Bert van Voorbergen in KD37 had geopperd dat het aanbrengen van halsversieringen op schaatsen vooral (maar niet uitsluitend) een Duitse gewoonte was, heb ik deze vooronderstelling in KD 38 enigszins genuanceerd door aannemelijk te maken dat dit met name gebeurde ten behoeve van de Nederlandse markt.

Vervolgens is er in *Kouwe Drukke* en op de voorjaarsbijeenkomst een oproep gedaan aan verzamelaars om foto's van schaatsen met halsversieringen toe te sturen om te kijken of er uit de vorm van deze halsversieringen kan worden opgemaakt of ze uit Nederland of Duitsland komen. Aan deze oproep hebben slechts drie verzamelaars gehoor gegeven, namelijk Frits Locher, Karen Davidse en Teun Wanink. Een zeer teleurstellende respons, die zich niet makkelijk laat verklaren.

Met de schaatsen van Bert en mezelf erbij komen we in totaal op 39 verschillende 'halsversieringen', een veel te klein aantal om valide (betrouwbare) resultaten aan te

ontlenen. Op voorhand valt uit de halsversieringen zelf nog weinig te zeggen over de herkomst. Toch vallen er bij de ingezonden schaatsen een aantal dingen op:

- de Breinermoores (7 paar) zijn zeer herkenbaar, want altijd voorzien van een halsversiering en knop en vrijwel altijd gestempeld. Ze zijn voor het onderzoek echter wat minder interessant, omdat ze voor zover bekend niet in Nederland werden gemaakt. Er kan dus geen twijfel over de herkomst bestaan: zonder meer Duits;
- als we de Breinermoores buiten beschouwing laten, zijn er van de resterende 32 paar schaatsen 6

**Krulschaats
G = Gerrit Riethorst,
Hardinxveld-Giessendam
collectie KD**

Breinermoor - IFF - collectie BvV

paar te kwalificeren als zeker Duits, vanwege het stempel, 5 paar is (zo goed als) zeker Nederlands;

- van 21 paar blijft de herkomst ongewis omdat ze niet zijn gestempeld (13 paar) of omdat de maker achter het stempel niet bekend is (7 paar).
- alle 6 zeker Duitse 'halsversieringen' zijn gestempeld in de zijkant van de schenkel;
- van de 5 paren waarvan praktisch vaststaat dat ze afkomstig zijn van een Nederlandse maker, zijn er 4 gestempeld in de voorzijde van de

krul;

- 7 paar schaatsen met stempels van onbekende makers zijn eveneens gestempeld op de voorzijde van de krul. Slechts 1 maal is het onbekende stempel aangebracht op de zijkant van de schenkel. Deze schaats is vanwege zijn merkteken (wijzerplaat zonder wijzers) en een geut in de zijkant van de schenkel vrijwel zeker Duits.

Krulschaats met onbekend merkteken en geut in de zijkant van de schenkel
Collectie NM

Krulschaats H.Deiour, Darß, Duitsland
Collectie FL

Op grond van de hierboven beschreven kenmerken lijkt het mij de moeite waard om ook krul- of puntschaatsen zonder halsversiering, maar mét stempel, op te nemen in het onderzoek. Mogelijk kunnen we uit een aantal aspecten, zoals bijvoorbeeld de positie van het stempel, een bepaalde samen-

hang herleiden, die een indicatie kan geven over de herkomst van een schaats. Zelfs al leidt het resultaat niet tot zekerheden, maar 'slechts' tot aannemelijkheden, hebben we toch een grote stap in de goede richting gemaakt.

Niko Mulder

Overzicht ingezonden schaatsen met halsversieringen uitgezonderd Breinermoores			
Zeker Duits	? Onbekend ?		Zeker Nederlands
6	21 Zonder stempel: 13 Onbekend stempel: 8		5
Stempel in zijkant schenkel		Stempel in voorzijde van de krul	
6	1	7	4

“Alles moet blijkbaar wijken voor die oude vrouwen.” Ik heb het in de afgelopen maanden druk gehad. Nu heeft deze 65-plusser meestentijds toch al een overvolle agenda, maar ditmaal was het helemaal raak. Zelfs zodanig dat het Aly - die normaliter uitstekend kan leven met de hobby c.q. passie van haar man - enkele keren té gortig werd. “Vandaag hebben die oude vrouwen eens geen voorrang.”

Tweeënhalf jaar geleden schreef ik in aflevering 10 over het boekje *Vrouwen in de Hardrijdersbaan* van D.M. van der Woude (één van de pseudoniemen van de Heerenveense journalist Douwe Miedema). Ik citeer: *Het is jammer dat Douwe Miedema bij zijn leven niet de kans heeft gekregen een vervolg te schrijven*. Dat vervolg is er nu wel en tegelijkertijd ook weer niet...

Vrouwen in de Hardrijdersbaan

In een al verloren gewaand schrift met dagboekachtige notities uit de oorlogsjaren vond ik recentelijk deze (vrij vertaalde) aantekening van Miedema uit 1944: *13 Nov. mijn boekje ontvangen. Ben er ergens in April 1943 mee begonnen en in Juli opgestuurd naar de uitgever. Kopij is ongeveer een jaar lang onderweg geweest. Op 17 April '44 de eerste drukproef van het boekje gekregen*.

Een jaar eerder had de auteur er nog weinig fiducia in. Hij schreef toen aan de oud-secretaris van de Bond van IJclubs Sjollemma: *Dat handschrift ligt al lang op het departement, maar het moet nog worden goedgekeurd. Dan moet je nog afwachten wanneer er papier ter beschikking wordt gesteld. Ik ben bang, dat de oorlog eerst afgelopen moet zijn voordat het wordt uitgegeven*.

Uit een ander mapje begreep ik, dat de 2^e druk van het boekje (*verbeterd en aangevuld*) niet in 1947, maar in 1948 is verschenen. Die tweede versie eindigt met de prestaties van de kortebaanrijdsters in het schaatsseizoen 1946/'47.

Diezelfde Miedema volgde de hardrijderijen voor vrouwen daarna nog zo'n twintig jaar van heel nabij. Wat heet: de jaren veertig, vijftig en zestig leverden stof te over op voor zijn krant. Nog altijd kom ik mensen tegen die dankzij de krantenverslagen moeiteloos allerlei coryfeeën uit die gloriejaren weten op te sommen: Ike Nienhuis, Joke Hoekstra, Annie van der Meer, Tine de Vries, Martha Wieringa, Grietje Oosterhof, Atje Deelstra, Rinske Zeinstra en ga zo maar door. De komst van de kunstijsbanen en de onmiddellijk daarmee verband houdende groeiende populariteit van de langebaan betekenden in feite het einde van dat tijdperk.

In allerlei doosjes en mapjes verzamelde Douwe Miedema knipsels over elke vrouwenrijderij in die periode. Ook ging hij nog zeker tien jaar door met het in schriftjes noteren van de randverschijnselen en gebeurtenissen achter de schermen. Met voortdurend in zijn achterhoofd het stellige voornemen nog eens een vervolg op zijn informatieve boekje te schrijven. Intussen had hij het niet alleen druk met zijn journalistieke werk. Meer en meer werd 'Omke Douwe' de mentor en vertrouwensman van de hardrijdsters. De vrouwen kwamen bij hem om advies. Hij hielp hen bij diverse problemen, hield voor meerdere rijdsters de plakboeken bij, etc. etc. Bovenal zag Miedema het bijna als zijn roeping om de onderlinge rivaliteit tussen de dames om te smeden tot hechte vriendschapsban-

den. Heel belangrijk daarbij was zijn centrale rol als de rijdsters trouwden. Tussen 1943 en 1970 vormden de collega's bij 47 huwelijken een poort met omhoog geheven schaatsen als één van hen aan de zijde van de bruidegom het gemeentehuis verliet. Miedema regelde van alles. Hij schreef de dames aan, zorgde voor het gezamenlijke geschenk, activeerde de vrouwen hun bijdrage te leveren aan het welslagen van de bruiloft door hen pasklare toespraakjes en gelegenheidsverzen aan te reiken, en ga zo maar door.

Al die activiteiten plus zijn inspanningen op andere interesseterreinen verdrongen het schrijven van een vervolg op het intussen klassiek geworden boekwerkje naar de achtergrond. Toen ik in de jaren zeventig enkele keren met de in 1900 geboren Miedema in zijn woning in Heerenveen praatte, verzuchtte hij eens: *Ik had nog zoveel dingen willen doen.* Bij elk bezoek schoof hij mij enkele doosjes en mappen toe: *Faaks kinne jo der ris*

wat mei dwaan (= Misschien kunt u er ooit nog eens wat mee doen).

Reünie

Bijna 25 jaar na het overlijden van Douwe Miedema kondigde Gauke Bootsma van het Eerste Friese Schaatsmuseum bij een reünie van de vrouwen van de kortebaan aan een nieuw boek te willen samenstellen over de kortebaanrijdsters. *Er bestaan al twee boeken maar daar staan lang niet alle rijdsters in*, zei hij in 2001 heel ambitieus. Maar ook Gauke had en heeft het druk. En toch... Het geschiedde in de winter van 2009/2010 dat Gauke, twee oudrijdsters en ondergetekende in enkele brainstormsessies aan een tafeltje in 'De Friese Doorloper' stap voor stap een simpel idee (*een of ander klein boekje*) zagen uitgroeien tot een plan om voor de volgende reünie in september 2010 een boek van zo'n 200 pagina's uit te brengen over 'de vrouwen van de hardrijderij'.

Als ik deze woorden schrijf, is de fase drukproeven net voorbij. Vaak heb ik in de afgelopen maanden teruggedacht aan mijn bezoeken aan Douwe Miedema. Jullie begrijpen inmiddels dat die man een prominente plaats heeft gekregen in het nieuwe boek. Dat overigens beslist niet een vervolgvorsie van *Vrouwen in de Hardrijdersbaan* pretendeert te zijn. De gedetailleerde aanpak van Miedema liet zich niet kopiëren omdat je dan nog veel meer uitslagenmateriaal zou moeten opsporen. 't Is ook maar de vraag of men nu nog op zo'n type boek zit te wachten. Wij kozen voor een andere formule (citaat flaptekst achtercover): 'In *De vrouwen van de hardrijderij* bladeren we als het ware in de plakboeken van de hardrijdsters uit de periode 1943 tot 1970. Dit boek laat via documenten, foto's, anekdotes en wetenswaardigheden een caleidoscopisch beeld zien van een unieke periode.'

Krenten

Fragmentarisch vond ik ook nog wel eens enkele krenten in mijn schaatsbibliotheek. Ik neem niet aan, dat veel Poolstercollega's de fraai vormgegeven Friese uitgave *Dat wie doe sa – diel 5 Sport* van Akky van der Veer & Baukje Wyttsma kennen. Daarin staat o.a. een interview met de oud-rijdster Tsjits

Jonkman-Nauta. Dat verhaal inspireerde me in onze wederzijdse woonplaats op bezoek te gaan bij de inmiddels 85-jarige

Piet Maaskant

ATJE KEULEN ~ DEELSTRA

vertelt exclusief haar story

nummer twee van het Fries kampioenschap 1942. Ze kreeg nadien naam als de Friese dichteres Tsjits Peanstra.

Dus kon ik mooi even vragen of we enkele toepasselijke verzen mochten gebruiken. Zo zaten we ook in de huiskamer bij Atje Keulen-Deelstra over wie je al veel kunt vinden in *Atje Keulen-Deelstra vertelt exclusief haar story* van Piet Maaskant. Maar het waren steeds weer de plakboeken van de dames die niet alleen

verrassend illustratiemateriaal bevatten, maar je ook op het spoor zetten van voorvallen en anekdotes uit een vervolgen kortebaanepisode.

Omgekeerd realiseerde ik me na een terloopse opmerking van een oud-rijdster in een telefoongesprek dat ik iets over een andere rijdster kon vinden in het jubileumboekje *De Lytse Reed 1919-1994*. Dus staan er al met al toch nog heel wat titels op de slotpagina *Geraadpleegde bronnen*.

Anderen moeten straks maar beoordelen of het gelukt is dat caleidoscopisch beeld te laten zien. Niemand pakt me echter een bepaald gevoel van voldoening af. Misschien is het bijna wel een soort genoegdoening. Zo'n vijfendertig jaar na dato herinner ik me soms woordelijk de gesprekken met Douwe Miedema. Op een moment dat naar zijn stellig oordeel de strijd om de kortebaan was verloren, gaf hij mij een estafettestokje door. De man die in zijn jonge jaren niets met sport had, was er in zijn werkzaam leven achter gekomen hoe belangrijk ijs en schaatsenrijden waren als onvervreemdbaar onderdeel van de Friese cultuur.

Dictaatschriften, correspondentie-mappen, doosjes met knipsels, plakboeken, ongeordende velletjes papier, aantekenboekjes met talloze geboorte- en huwelijksdata, een compleet overzicht van de 'presentielijsten' bij 47 huwelijken, en je wilt niet weten wat al niet meer sjouwde ik destijds mee naar huis. Om er in de afgelopen negen maanden achter te komen dat je tussen al die 'rommel' die we viermaal mee verhuisden precies de ontbrekende puzzelstukjes zaten die het geraamte van een nieuw boek kleur gaven. Douwe

Miedema zou - als hij er ooit toe was gekomen - zijn vervolg van *Vrouwen in de Hardrijdersbaan* ongetwijfeld anders hebben gemaakt. Maar de *follow-up* van zijn klassieke werkje was er nooit gekomen zonder die inspirerende ontmoetingen in het midden van de jaren zeventig.

Hedman Bijlsma

N.B. *De vrouwen van de hardrijderij* – uitgegeven door de Stichting Vrienden van het Eerste Friese Schaatsmuseum – is vanaf 17 september 2010 verkrijgbaar bij het Schaatsmuseum in Hindeloopen. Het boek kost ter plaatse € 17,50. Bij toezending is de prijs (inclusief portokosten) € 19,95.

Mijn schaatsen achterna...

In het aprilnummer heb ik al even aangestipt dat ik in het volgende nummer nog wat uitgebreider op mijn Washington avontuur zou terugkomen. Ik schrijf met opzet avontuur, want zo voelde ik het wel. Misschien werd het wel een angstig, in ieder geval een spannend avontuur: er werd nogal wat van mij verwacht. Ik moest daar een *lecture* (lezing) en verschillende *talks* houden. Een talk hield in dat ik bij de tentoonstelling van de schilderijen van Hendrick Avercamp aanwezig moest zijn en in het voorkomende geval vragen beantwoorden en wat uitleg geven bij de daarbij tentoongestelde schaatsen. Alles

geheel informeel, dat wel, zoals Arthur Wheelock me verzekerde. Gelukkig hoefde ik niet alleen te reizen; twee conservatoren van het Rijksmuseum - Pieter Roelofs en Bianca Mortier - ontfermden zich over me, zodat de reis voorspoedig verliep.

In Washington werden we opgewacht door Arthur Wheelock, de expert van 16^e en 17^e eeuwse Hollandse schilderkunst en organisator van deze tentoonstelling. Ook nog enkele stafleden, waaronder de directeur van het Rijksmuseum, voegden zich bij ons. Al met al een zware Nederlandse delegatie. Je kunt je voorstellen hoe ik me voelde.

De ontvangst in het museum de volgende dag was allerhartelijkst. Dit museum *The National Gallery of Art* is één van de topmusea van de wereld, te vergelijken met het Louvre in Parijs. Een prachtig, geheel uit marmer gebouwd kunstpaleis. Buitengewoon smaakvol ingericht met vooral veel geweldige boeketten. Deze bloemenzee werd regelmatig vernieuwd en betaald door hele grote sponsors. De toegang tot dit zeer indrukwekkende en mooie museum, gebouwd in de veertiger jaren van de vorige eeuw, was gratis. Dit geldt trouwens ook voor de andere musea gelegen aan de National Mall vlakbij het Capitool. Het geheel is te vergelijken met

de Champs Elysee in Parijs.

Bijzonder indrukwekkend waren het Museum van de Amerikaanse Indianen en het Air and Space Museum. Nog bijzonderder is misschien wel dat al deze musea gratis zijn. Zou dit zijn om de bezoekers het gevoel te geven: wij kunnen ons dit permitteren, want wij zijn een wereldmacht. Toch

denk ik dat dit eerder gedaan wordt om alle Amerikanen de gelegenheid te geven hun cultureel erfgoed te laten bewonderen. Je zag dan ook opmerkelijk veel gezinnen en ook jonge mensen in de musea.

Naast de pracht en de praal van deze musea waren de Memorials van de Wereldoorlog 1 en 2 en het Vietnam- en Korea Memorial indrukwekkend. Zullen de Irak en Afghanistan Memorials over enkele tientallen jaren even indrukwekkend zijn? Maar niet te veel politiek in dit verslag.

De opening van de tentoonstelling op dinsdag was feestelijk en ongedwongen.

Ik kreeg steeds meer de indruk dat de organisatie mij ook tot de V.I.P.s rekende. Ik kreeg een gereserveerde plaats toebedeeld naast de museum-directeur en werd gebombardeerd tot de *Dutch collector of antique skates*. Ik moest zelfs gaan staan en werd toegeklapt. Dan gaat er toch wel wat door je heen. En dan te bedenken dat ik ongeveer 40 jaar geleden als schaats-verzamelaar begonnen ben en ze je vreemd aankeken als je op rommelmarkten om oude schaatsen vroeg. Je hoorde ze denken: die loopt met molentjes. Het kan verkeren, zei de dichter Bredero al.

De dag van de opening had nog meer in petto: de staf van het Rijksmuseum, waar ik ook onder viel, was uitgenodigd voor een diner op de Hollandse ambassade. De sympathieke en enthousiaste ambassadeur, een charmante dame, wilde zelfs met zo'n *crazy collector* op de foto. Tot het rijden van een scheve schaats is het echter niet gekomen. De sfeer was zo ongedwongen dat ik wel, onder grote hilariteit, een demonstratie van droogschaatsen heb gegeven.

Je kunt wel zeggen dat het ijs op een goede manier gebroken was. Mijn zelfvertrouwen was toegenomen en dat gaf mij de kracht om de komende *talks* en *lecture* met vertrouwen tegemoet te

zien.

Er moest ook nog gewerkt worden. De *talks* waren een succes. De bezoekers, die uit heel Amerika kwamen, waren erg belangstellend en ik kreeg heel wat vragen te beantwoorden evenals de twee conservatoren van het Rijksmuseum. De mooiste reactie was wel die op de eerste dag na de opening van de tentoonstelling. Er kwam een rijzige man de zaal binnen die zich voorstelde als *Awercomp*. Zijn voorouders waren heel lang geleden al naar Amerika geëmigreerd en hadden alleen van de achternaam de *v* in een *w* veranderd. Geen *Avercomp* dus, maar *Awercomp*. Hij was speciaal uit Arizona gekomen om deze tentoonstelling te bezichtigen. Later bedacht ik me dat het wel aardig geweest zou zijn zijn naamkaartje bij wijze van curiositeit te vragen. Vooral Arthur Wheelock was heel enthousiast toen hij dit verhaal hoorde. Hij was toch de grote promotor van deze tentoonstelling.

Ook bij de andere *talks* waren de reacties hartverwarmend en werden vele vragen gesteld. Ondanks het feit dat ik wel behoorlijk moe werd van alle indrukken en het Engels praten kreeg je toch wel een bijzonder gevoel over je. Je ging beseffen dat je met een heel bijzondere week bezig was en je voelde het ook als een bekroning van je activiteiten als verzamelaar.

Dit werd enige tijd geleden nog eens bevestigd door twee brieven die ik uit Washington ontving. Eén van de museumdirectie, de ander van Arthur Wheelock. Daarin werd nog eens onderstreept dat de schaatsen die bij de schilderijen lagen (en hingen) een meerwaarde vormden bij de prachtige schilderijen:

My colleagues and I are grateful for your generous loans, which added enormously to our appreciation of this Dutch artist and we are extremely grateful for your support of this exhibition.

Tegen de lezing zag ik nog het meeste op. Gelukkig kreeg ik veel steun van de museumstaf en heb ik nog een keer in de zaal kunnen oefenen. Het aantal belangstellenden was wel niet zo geweldig, maar die er waren, waren wel vol aandacht. Ik heb daar geen technisch verhaal gehouden, maar heb geprobeerd onder woorden te brengen wat schaatsen voor Nederlanders betekent en dat het primair een authentiek volksvermaak is en geen sport voor de *happy few*.

Ik hoop dat ik daarin geslaagd ben. Ook aan de hand van dia's heb ik wat verteld over kortebaanwedstrijden en de Elfstedentocht. Ik had zelfs wat kleding meegenomen die ik droeg bij de tocht van '63. Vooral de dames hadden daar veel belangstelling voor. Ze wilden graag kopieën hebben van stempelkaarten die ik meegenomen had.

Bijzonder was dat er ook een doventolk was die mijn verhaal 'vertaalde' in gebaren. Dit was speciaal gedaan omdat bij de Amerikanen heel goed bekend is dat Avercamp doofstom was en als bijnaam 'de stomme van Kampen' heeft. Het museum had ter gelegenheid van deze tentoonstelling ook een soort samenwerkingsverband met het Doveninstituut in Washington gesloten.

Pieter Roelofs, conservator van het

Rijksmuseum, die zich verdiept heeft in leven en werk van Avercamp en een prachtig essay heeft geschreven in de tentoonstellingscatalogus, is vol lof over het boek *De stomme van Kampen* van Thea Beckman.

U kunt zich voorstellen dat de week omvloog en voor ik het wist moesten we al weer inchecken. Gelukkig had ik in deze week nog heel wat vrije uurtjes en heb al wandelend deze wereldstad op mij in laten werken. Het meest indrukwekkend vond ik de stille demonstratie tegen de oorlog in Afghanistan. Tegenstanders van deze oorlog hadden op een grasveld van de Mall net zoveel witte paaltjes in de grond geslagen als dat er soldaten gesneuveld waren. Het waren er duizenden. Ook dat is Amerika.

Op maandagochtend stapte ik weer uit de trein in Didam en kon ik mijn vrouw weer in de armen sluiten. De kring was rond. Wel vermoeid, maar met het goede gevoel dat 'de reepjes ijzer gevat in simpele houtjes' of wel houten schaatsen een steentje hebben bijgedragen aan het welslagen van deze tentoonstelling.

Annie Broere

(zie ook de foto's op pagina 24)

De winter in de naïeve schilderkunst – 1:

Jannie Kuiper – ‘Toertocht door West-Friesland’ (2004, olieverf, 80 x 50 cm)

Tijdens de bijeenkomst van De Poolster bij Toon en Wil van Kempen in De Hoef raakte ik in gesprek met Niko Mulder over mijn verzameling ansichtkaarten. Met als gevolg deze bijdrage over de winter in de naïeve kunst van Jannie Kuiper.

Gedurende vele jaren verzamel ik kaarten, posters, stickers en dergelijke met afbeeldingen van schaatstaferelen. Soms zijn het foto's, soms (spot-)prenten uit kranten of kalenderbladen. Het merendeel bestaat uit afbeeldingen van schilderijen. Vooral rond de jaarwisseling kwam ik ze tegen, kocht ze of kreeg ze van vrienden en bekenden.

Ik heb ze ingedeeld op basis van de tijdperiode waarin de schilders leefden, omdat langs die lijn ook het beste de kunststroming tot uitdrukking komt.

Mijn kennis en mijn verzameling kaarten heb ik weten uit te breiden door een bezoek te brengen aan tentoonstellingen met een winters thema; van ‘Koud tot op het bot’ in 1977 tot recentelijk in het Rijksmuseum: Hendrick Avercamp: ‘Meester van het IJsgezicht’. Daarnaast leverden kunsthistorische boeken, maar ook catalogi van bekende kunsthandelaren zoals Simonis en Buunk een waardevolle bijdrage aan het proces van catalogiseren van de aanwinsten.

Het boeiende van verzamelen is de toenemende kennis omtrent de (kunst-) historie, de geschiedenis, de rol en uiteraard de betekenis van het schaatsen door de eeuwen heen. Het verzamelen van afbeeldingen van schilderstukken maakt dit mede mogelijk. Uiteraard is er het streven naar volledigheid, maar de kans van

slagen daarop is een utopie. Het uitbreiden van kennis door je verzameling als naslagwerk te gebruiken en er tevens van te genieten is weer een andere aanvullende dimensie. Soms komt de gedachte daarbij op: wat zou het bijzonder zijn als ik zelf zo'n echt uniek winterlandschap thuis had hangen. Helaas is het niet voor een ieder weggelegd iets dergelijks te kopen. De wens is de vader van de gedachte. Waar zou dan de wens naar uitgaan binnen een besteedbaar budget?

De naïeve kunst

In 1978 kocht ik het boek: “Naïeve schilders zien ons land” (1) en werd mijn aandacht gevestigd op deze bijzondere kunststroming en de veelzijdige uitdrukkingsvormen die zich hierbinnen manifesteren. Het leven van alle dag wordt treffend en kleurrijk aan het doek toevertrouwd. Het blijkt dat de meeste schilders uit deze kunststroming geen kunstacademische scholing genoten hebben, terwijl toch de professionaliteit vaak van het schilderstuk af spat. De onbevangenheid, het plezier, de kleurenpracht, het perspectief van het laten zien zoals ze de werkelijkheid zelf zien, deze werkelijkheid tartend maar toch zo treffend en invoelend weergegeven, maakt elk van deze schilderijen tot bijzondere borduurwerken. Ook het autodidactische maakt de worsteling van de kunstenaar met het onderwerp en het materiaal zo bijzonder en zo zichtbaar treffend. Een professionele leerschool zou pas echt een ‘gekunsteld’ beeld van de werkelijkheid hebben opgeleverd. Het gaat bij hen immers niet “om de werkelijkheid van het zichtbare” zoals dat eeuwenlang heeft plaatsgevonden.

Naïeve schilderkunst is niet iets van deze of de vorige eeuw. Reeds in de loop van de 18^e eeuw zijn er naïeve schilderijen te bewonderen. Voor zover mij bekend echter geen winterlandschappen.

Ook in ons land heeft deze 'volkskunst', zich mede onder de invloed van expressionisten, fauvisten en kunstuitingen van 'primitieve' volken, ontwikkeld. Een bijzonder boeiende historische schets wordt in voormeld boek aan het papier toevertrouwd door de voormalige directeur van het Westfries Museum te Hoorn, de heer W.A. Braasem. In dit museum is een collectie opgenomen van de 'Westfriesse Naïeven'. Om onverklaarbare redenen heeft West-Friesland veel naïeve schilders opgeleverd met werken van hoge kwaliteit. De werken zijn zeker niet zo naïef als de naam zou doen vermoeden. Uiteraard behandelt voormeld boek de meest uiteenlopende kunstenaars en de desbetreffende aandachtsgebieden door de eeuwen heen. Vaak zijn de teksten gelardeerd met verhaaltjes en rijmpjes uit ver vervlogen tijden die de schilderijen illustreren alsof deze vanuit de poëzie tot een naïeve werkelijkheid werden. Sinterklaas, St. Maarten, een kermis, een rondvaart, een arrensletocht: niets is de naïeve kunstenaar te gek om aan de historie toe te voegen. Waarderende aandacht wordt besteed aan Jannie Kuiper. Het Westfries Museum bezit dan ook diverse werken van haar.

Schilderij op bestelling

De expositie in De Rode Toren te Zutphen getiteld 'Naïeve Kunst, kunst met een glimlach' (nov./dec. 1998) was voor mij een 'eyeopener'. Hier maakte ik pas echt kennis met een kunststroming die niet alleen het volkse weerspiegelde, maar voor mijn gevoel ook nauw aansloot bij mijn beleving. Een veertigtal

werken van schilders uit binnen- en buitenland (België, Italië, Duitsland, Polen, Kroatië en zelfs de V.S.) hadden één of meerdere van hun werken geëxposeerd. Zeker de helft van de werken had betrekking op de winter. Onder de exposanten waren ook Jannie Kuiper en Wim van Rompuy (B.). Vooral met de laatste werd vanaf 1999 regelmatig contact gehouden en mijn vrouw en ik zijn diverse malen bij zijn 'vernissages' geweest. Het is en blijft prachtig werk. Uiteindelijk toch niets gekocht, omdat ik de directe betrokkenheid bij het schaatsen enigszins miste. Het werk van Jannie Kuiper boeide me vanaf het begin meer, het was meer mijn belevingswereld die zij 'schetste'. Zowel haar winter- als haar zomerschilderijen zijn niet alleen verhalend, sprankelend en kleurrijk maar stralen vooral plezier uit. In die gemoedstoestand moet de schilderes verkeerd hebben, maar tekenend is dat ze dit in haar schilderijen ook wist vast te leggen. Ze weet een snaar bij de kijker te raken. Vanaf dat moment wist ik dat als ik ooit een winterschilderij zou kunnen kopen, het werk van haar een grote kans zou maken.

In 2003 werd de wens bewaarheid. Ik nam afscheid als directeur van de Kunstijsbaan Jaap Eden. Een cadeausuggestie kwam ter sprake. Een passender geschenk dan een bijdrage aan een kunstwerk met winterse uitstraling zou ik niet kunnen bedenken. De receptie leverde een dusdanig bedrag op dat het mogelijk zou moeten zijn een werk uit de naïeve kunst te kopen. Al snel is toen contact gezocht met Jannie Kuiper. Een hartelijke ontvangst baande de weg tot een boeiend inhoudelijk gesprek waarbij ik en mijn echtgenote (die uiteraard daarbij was omdat zij er immers ook jarenlang met plezier naar zou moeten kijken) te

kennen gaven dat een werk van haar kopen één is, maar als zij een werk zou kunnen en willen schilderen in de belevenis van 'mijn schaatsen' dit het summum van mijn wensen zou zijn. Dát schaatsen is het natuurijsschaatsen, het tochten rijden. Als kind en als sportdocent aan de Vrije Universiteit heb ik daar zelf zo van genoten en anderen van laten genieten. Haar schilderij dat in Zutphen werd geëxposeerd 'Elfstedentocht bij Dokkum' had mij als Elfstedentochtrijder geraakt, had al mijn zintuigen geprikkeld. Een tocht met een stempelpost, een bruggetje, koek-en-zopie, een wijds landschap en ook een dorpje!!! Dat zou het moeten worden. Ik herinner me nog goed dat de kunstenares geenszins uit het lood was geslagen door deze enorme wensenlijst. Ze kon zich er als liefhebster van schaatsen wel wat bij voorstellen. Echt verdere wensen had ik niet, of het moest zijn of ze er enkele persoonlijke aspecten in wilde verwerken. Ook dat paste in het beeld en na vier maanden ontving ik een telefoontje dat de 'bestelling' gereed was. Met als resultaat het in dit artikel getoonde schilderij. Bijzonder is ook in dit schilderij de detaillering en het verhalende. Alles wat zich op of rondom het ijs kan voordoen wordt aan de hand

van bijna 150 figuurtjes verteld. Enkele

persoonlijke kenmerken werden vereeuwigd: zoals een foto van mij met mijn oudste zoon op de arm, het beeld van het 'schaatsertje' in de

achtertuin en niet te vergeten de Citroën

2CV voor de garage. Als de lezer zou denken dat de opdracht-gever de enige is die persoonlijke kenmerken wil laten vastleggen dan geldt dat ook vaak voor kunstenaars zelf. Tijdens het gesprek dat ik met Jannie Kuiper mocht voeren ten

behoefte van dit artikel liet ze me ook weten dat zij altijd schoonrijders of een arrenslee (in de zomer paarden) vereeuwigd. De eerste omdat zij deze sport jaren op zeer verdienstelijk niveau heeft beoefend. In 1968 was zij

Nederlands

kampioen schoonrijden voor paren geworden (2, p. 67). De tweede omdat ze dol was op paardrijden. Door een wat naïeve woordspeling is hier dus sprake van een lotsverbondenheid in één persoon vereeuwigd: paar(d)rijden.

Jos Pronk

(zie ook pagina 22 en 23)

In KD40 aandacht voor 'Kermis op De Rijd', een ander winterschilderij van Jannie Kuiper, en voor haar levensgeschiedenis.

Geraadpleegde werken:

1. *Naïeve schilders zien ons land.*
Boek van de Maand: Uitgave onder auspiciën van de Collectieve Propaganda voor het Nederlandse Boek. ISBN 90 216 0450 7.

2. *100 jaar IJs en Volksvermaak De Rijd/Nieuwe Niedorp.* 1886-1986. Freek Koorn en Hans Stammes.
3. Internet: Jannie Kuiper e.a. en het Westfries Museum

Foto's: Huub Snoep

Mijn aanwinst.....

Dé plek om uw nieuwe aanwinst te presenteren. Deze keer het verhaal van Th. van der Kooi en zijn zoektocht naar antwoorden.

Wat. Onlangs heb ik een sluitzegel gekocht van het merk: De Elf Steden. Voor mij een interessant item maar tegelijkertijd roept het ook veel vragen op. Speurwerk was nodig om meer aan de weet te komen. Ook dit is een leuke kant van verzamelen. Een sluitzegel kan het best worden vergeleken met een (zeer) klein affiche. De oudst bekende sluitzegel is een zegel uitgegeven ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling in Londen in 1851. Kort daarna ontstonden er ook zegels met reclame voor producten en propaganda voor opvattingen en meningen. De sluitzegel werd eerst vooral gebruikt om enveloppen mee dicht te plakken (als voortzetting op het lakzegel). Later werd deze ook gebruikt voor het verzegelen van de verpakking als fabrieksgarantie voor de kwaliteit van de inhoud (fiscaal sluitzegel). Verzamelwoede vormde een belangrijke impuls voor het uitgeven van alsmear meer zegels met als hoogtepunt de jaren 1920-1930.

Waarom. Hoewel ik helemaal niets heb met 'roken', heb ik wel iets met het schaatsen en fietsen van de Elfstedentocht. Het is daarom een welkome aanvulling op mijn

verzameling over de Elfstedentocht. Opmerkelijk zijn:

- Beide Elfstedentochten op de schaats en op de fiets komen tezamen in één afbeelding. In combinatie ken ik niet heel veel andere voorbeelden. Behalve dan het Elfstedenbrevet voor degene die hem hebben geschaatst, gefietst en gewandeld.
- Het formaat van de zegel is nogal klein, iets groter dan die van een postzegel: 3,5 x 5 cm. Het is daarmee één van de kleinste (reclame-)objecten met de route van de tocht.
- De zegel moet vrij oud zijn. De Afsluitdijk was nog niet aangelegd (pas in 1932). De Lauwerszee was nog niet afgesloten (pas in 1969) en de Noordoostpolder bestond toen nog niet (pas in 1942).
- De associatie van een sigaar met sport. In die tijd werd er nogal eens een sigaar opgestoken, niet alleen door notabelen maar ook door sporters. Dat roken schadelijk was voor de gezondheid, was toen nog niet zo bekend. Nu weten

- we wel beter en is roken moeilijk meer te verenigen met sport.

Datering. Alleen op basis van de informatie op de sluitzegel was mijn eerste inschatting dat de zegel van ná 1912 (ter info: de eerste Fietselfstedentocht is verreden op pinkstermaandag 27 mei 1912; de route was: Bo, Ha, Fr, Dk, Lw, ev.) en van vóór 1932 moest zijn. De route op de zegel is dus niet die van de Fietselfstedentocht maar die van de Elfsteden Schaatstocht in o.a. 1909 en 1912.

Na wat speurwerk op internet ben ik uiteindelijk terecht gekomen bij de Stichting Nederlandse Tabakshistorie. De secretaris wist mij mee te delen dat het merk “De Elf Steden” (toen nog zonder afbeelding) als wettig gedeponeerd merk geregistreerd was op 19 augustus 1910 door M.B. Eerdmans uit Bolsward. Dus ná de eerste Elfsteden Schaatstocht in 1909, maar nog vóór de eerste officiële Fietselfstedentocht. Met deze informatie heb ik verder gezocht en dat heeft nog het volgende aan interessante wetenswaardigheden opgeleverd:

- Op 1 mei 1916 heeft Eerdmans een huis gekocht in Bolsward en is er een sigarenzaak begonnen.
- Ook komt Eerdmans voor op de deelnemerslijst van de Fietselfstedentocht van 1912 en 1914.

Vragen. Er blijven ook nog vraagtekens, zoals: Wanneer is de sigaar op de markt

verschenen? Bestaat er ook een sigarenbandje van dit merk? Heeft Eerdmans ook meegedaan aan de tocht per schaats? Zijn er nog andere sluitzegels met een link naar de schaatssport? Wie het weet, mag het zeggen. Alle reacties zijn welkom (email: theodoorvanderkooi@12move.nl).

Tot slot. Wel kan worden vastgesteld dat de route van de schaatstocht model heeft gestaan voor de sluitzegel. Dat Eerdmans zich betrokken heeft gevoeld bij de tocht langs de elf steden, vooral op de fiets. En dat hij er bovendien iets aan wilde verdienen. Een vooruitziende blik en commercieel inzicht kunnen hem dan ook niet worden ontzegd. Of de sigaar een succes is geworden, is nog maar de vraag. Ook de fietstocht is in die begintijd niet altijd verreden. Zo heeft de tocht stil gelegen tussen 1916 en 1928.

Nog even dit: tijdens de afsluitende feestavond van de Fietselfstedentocht in 1916 werd namens de firma Adler, fabrikant van de Hyma-rijwielen, aan de deelnemers een sigaar aangeboden. Niet de Elf Stedensigaar maar een Hyma-sigaar.

Theodoor van der Kooi

Bronnen:
Archief LC;
Reitsma, D.Th. -- “Friese Elfsteden Rijwieltocht 1912-2002” (2002);
www.tabakshistorie.nl

Waar: Internet	Wanneer: maart 2010	Aankoopbedrag: €4,50
-----------------------	----------------------------	-----------------------------

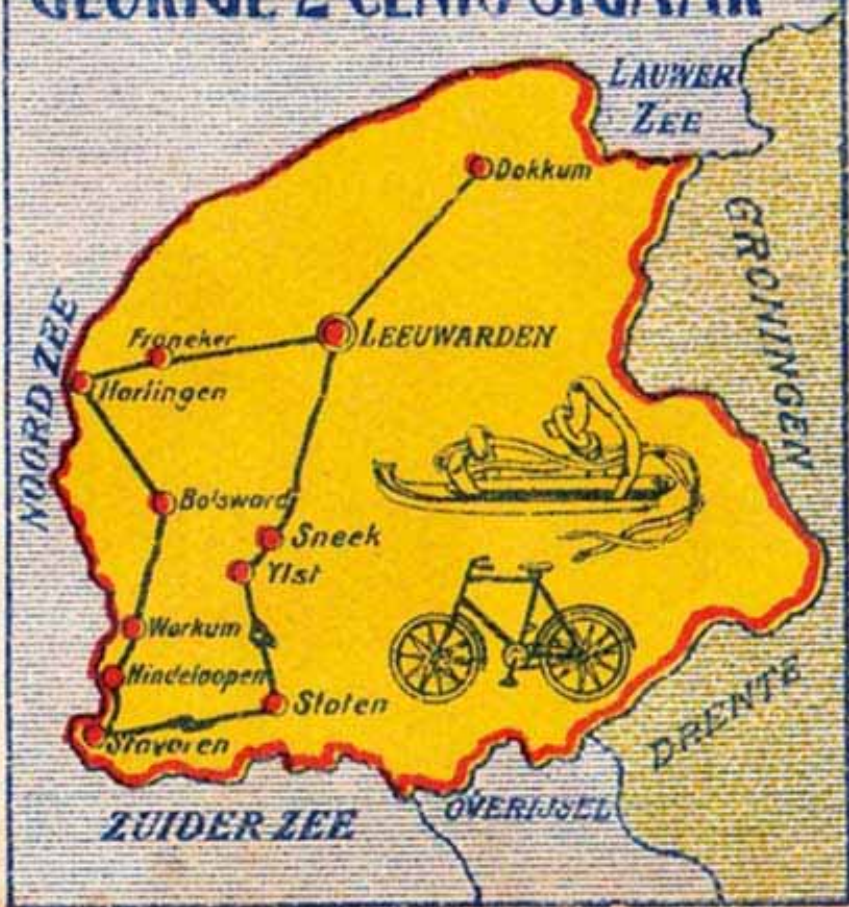
Opmerking van de redactie:

De kop is er af. Theodoor hartelijk dank voor de lancering van de nieuwe rubriek *Mijn aanwinst*. Wie volgt?

DE ELF STEDEN

WETTIG GEDEPONEERD

GEURIGE 2 CENTS SIGAAR

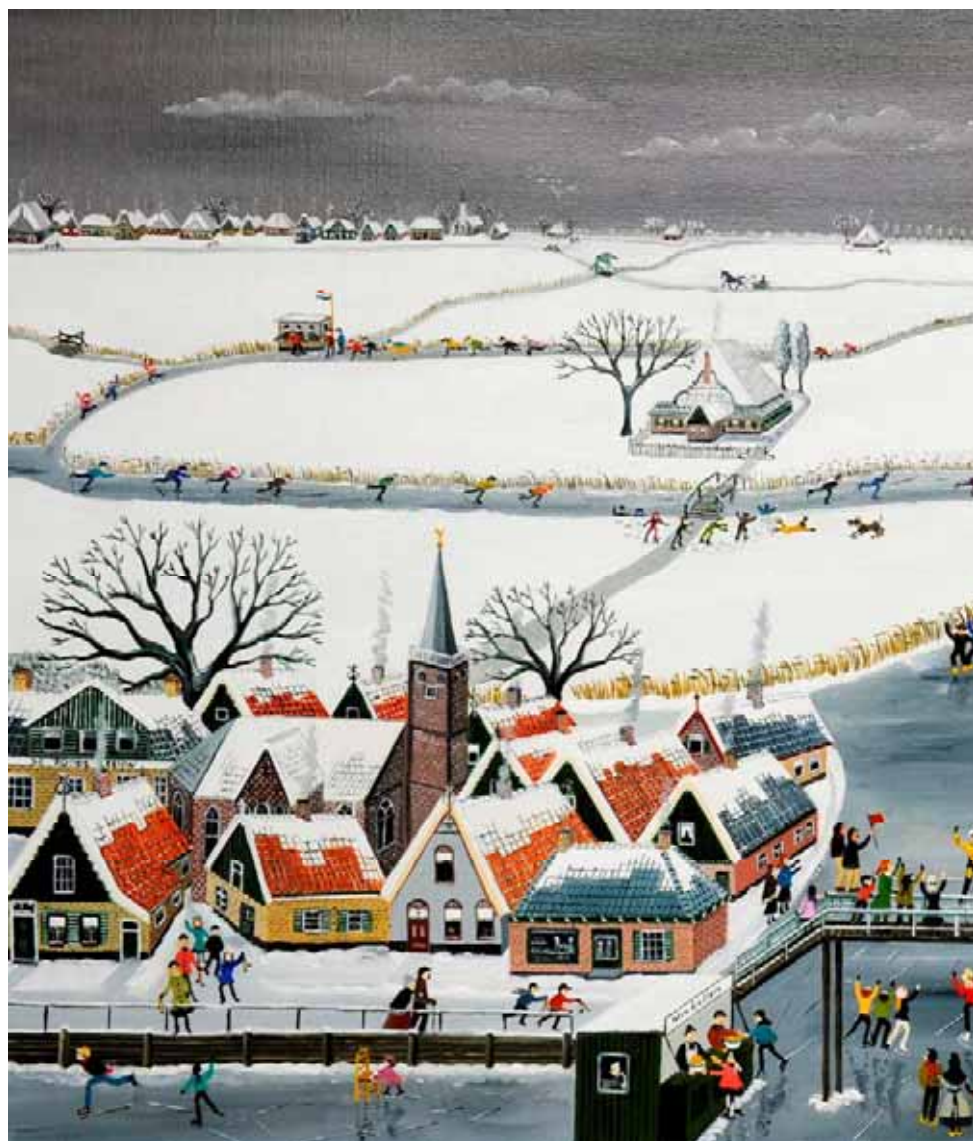

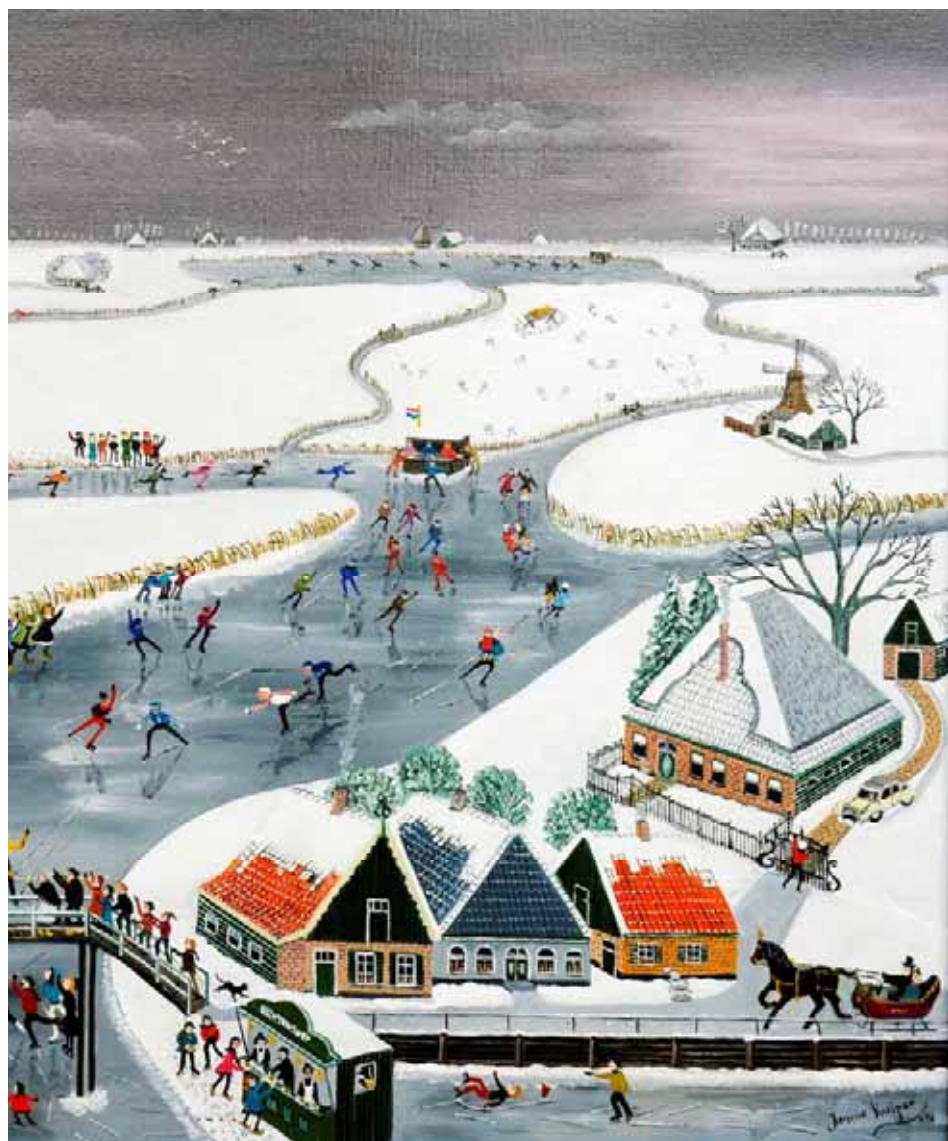
Schaatspraat: Toon, Wiebe, Frits, Karen en Jitze

Marcel Kooy met Huub op het bruggetje

Avercamp tentoonstelling in the *National Gallery of Art*, Washington, met schaatsen van Anrie Broere'

Toch interessant zulke oude nummers van de Leeuwarder Courant ! (1)

De oude tijd

Voor mij ligt de Leeuwarder Courant van vrijdag 11 februari 1870 met twee bijvoegsels. In deze bijvoegsels vinden we niet-zwart omrande rouwadvertenties, die opvallen doordat het vaak jonge kinderen betreffen. Verder veel aankondigingen van verkopen, boelgoeden en van toneelvoorstellingen, de laatste soms in het Fries. Ook worden middeltjes tegen alle mogelijke kwalen aangeboden, zoals de bekende Lofodinsche

kleermakersknechts, wagenmakersknechts, kuipersknechts, beroepen die we vandaag aan de dag niet meer kennen. De krant ademt een heel andere wereld dan die waarin we nu leven.

It friest dat it ongelet!

Maar voor dit soort interessantigheden koop je toch niet zo'n oude saaie krant zonder een enkele illustratie?! Natuurlijk niet, maar er staan ook heel wat

levertraan van Draisma van Valkenburg, dat vies smakende spul waarmee ook mijn lieve ouders mij al kokhalzend door de winter probeerden te loodsen. De heren Huisman en Stapert bevelen zich vriendelijk aan voor het leveren van *“Plaatsvervangers en Nummervwisselaars voor de nationale militie, ligting 1870, belovende eene promptte bediening”*. Verder worden gevraagd en bieden zich aan molenaarsknechts,

aankondigingen van schaatswedstrijden in. Het is begin februari en het vriest dat het kraakt. Er worden tal van hardrijderijen aangekondigd. De meeste voor mannen, vaak aangeduid als manspersonen, soms voor mans-en vrouwspersonen, waarmee paarwedstrijden zijn bedoeld. In Oldeboorn wordt een wedstrijd gehouden voor jongelingen en jonge dochters boven de zestien jaar en wonende in Utingeradeel, en op een

andere plaats een wedstrijd voor jongens beneden de 14 jaar. Er worden geen wedstrijden voor alleen vrouwen aangekondigd. Waren die in die tijd nog niet zo in zwang of is dat alleen maar toeval? Dat laatste zal het geval zijn. Want uit de annalen is bekend dat op verschillende plaatsen wel wedstrijden voor vrouwen werden gehouden. De bekendste is de vrouwenwedstrijd die in 1805 in Leeuwarden plaats vond. Maar er bestonden ook in de zeventiger jaren van de 19de eeuw nogal eens bezwaren tegen vrouwenwedstrijden, soms bij de clubs maar soms ook bij de overheid. In paarwedstrijden die op veel plaatsen werden gehouden stonden ze in die jaren wel hun mannetje.

Op Snakkerburen onder Lekkum bij Leeuwarden kunnen alleen personen meedoen die *“geen geadverteerden Prijs hebben gewonnen”*. Op andere plaatsen wordt de eis gesteld dat ze geen *“Stadsprijs of Stadspremie”* mogen hebben gewonnen. Zo kregen ook minder prominente schaatseren een kans. In sommige advertenties wordt van de deelnemers inleggeld gevraagd, 0,50 of 1 gulden, maar wanneer de eerste rit gewonnen wordt ontvangt de winnaar vaak het dubbele van dit bedrag terug. Bezoekers moesten vaak entree betalen. Om te voorkomen dat men niet betaalde werd in Leeuwarden als bewijs van toegang een lint gegeven, dat men zichtbaar moest dragen. Het valt op dat de wedstrijden op zaterdag of op maandag en dinsdag plaats vonden, maar niet op zondag. Was dat in die jaren geen gewoonte?

Vette prijzen

De prijzen bestonden meestal uit geldprijzen en die logen er niet om. Op veel plaatsen bedroegen die voor de eerste prijs 100 gulden en meer. Topper was een prijs van 160 gulden voor een wedstrijd waarvoor je je aan moest

melden bij Niehof (geen familie), Blauwe Paard. Waar dat ligt is mij niet bekend. Lijkt mij meer een naam voor een uitspanning. Ook de premiewinnaars konden nog een behoorlijk bedrag in de wacht slepen. Op enkele plaatsen was de prijs lager, zoals in Grou waar de deelnemers zich konden melden bij D. Dorhout, ongetwijfeld een voorzaat van de vrouw van Bart van de Peppel die uit deze plaats komt en ook een Dorhout is en een Doeke in de familie heeft..

Niet alleen het slijk der aarde, maar ook kostbaarheden konden gewonnen worden. Zoals in Leeuwarden een fraai gouden horloge, dat was aangeboden door de beschermheer Z.K.H. den Prins van Oranje en een zwaar gouden ketting. Te Lekkum waren de prijzen een gouden horloge, een gouden slot met koralen, een sigarenkoker met zilveren beslag en een flacon met gouden dop. Leuke prijzen, maar of de winnaars daar nu altijd zo ingenomen mee waren kun je je afvragen. Het waren vaak tijden met schrijnende armoede en dan heb je als eenvoudige rijder uit de heffe des volks vaak meer aan een geldprijs waar je moeder de vrouw 's avonds blij mee kunt maken.

Schaatsen uit die tijd

Voor de schaatsenmakers waren deze winters ook gouden tijden. Het spreekt vanzelf dat hun producten ook per advertentie werden aangeprezen, maar het dient gezegd dat het maar bescheiden aankondigingen zijn. In één kleine advertentie worden de Wargaster schaatsen van Hoekstra genoemd en in drie advertenties IJlster schaatsen, en daarnaast *“Beste en Ordinaire Schaatsen”*. Een Leeuwarder zaak attendeert de liefhebbers van schaatsenrijden op haar voorraad *“ korte jacquets, palletotjes, korte macheste broeken en vesten met twee rijen knopen”*. Tot zover

enige impressies van het schaatsen in het jaar Onzes Heren 1870 en de sfeer daar omheen. In een volgende bijdrage

een relaas over een Leeuwarder Courant negen jaar later.
Minne Iedes Nieuwhof

Aanvullingen (4) op het boek *Van Glis tot Klapschaats* van Wiebe Blauw

10. W. de Vries,
Bozum
Leeuwarder Courant
24 december 1887
De Vries in Bozum
komt niet voor bij
Wiebe.

De Ondergeteekende berigt aan het Publiek van Bozum en Omstreken, dat hij het **PAARDENBESLAAN** heeft verlaagd van **f 1.50 op f 1.20.**
Tevens te bekomen beste eigengemaakte **SCHAATSSEN à f 2 50.**
Bozum. W. DE VRIES.

11. Stomkoppen
Een nieuwe type schaats??
Uit: *De Zierikzeesche Nieuwsbode* van
24 januari 1917

**Hollandsche, Friesche
Noorsche, Multiplex
en Stomkoppen,
in prijzen van af f 1,50
tot f 12,50 per paar.
Enorme voorraad.
HAAIJER - Tholen.**

Ben Remie

Ten IJse 7 – Schaatstechniek anno 1534

De stad kan mij niet houden ... schreef Hadrianus Marius Nicolai in een brief aan zijn broer Janus Secundus in Spanje. Het was januari 1534 en pittig koud. Toch had Marius geen zin om maar wat te dommelen bij het haardvuur. Hij moest en zou naar buiten. Het huis uit, Mechelen uit, op zoek naar ijs. Kon er al worden gereden?

Zijn brief was een gedicht in het neo-Latijn, de taal der geleerden. De titel was: *De crepidis ferreis quibus glacies percurritur* (Over ijzeren platijnen om mee over het ijs te vliegen). Al kun je met het Latijn soms alle kanten op, zoals we nog zullen zien, dankzij dit gedicht weten we in ieder geval een klein beetje hoe het er destijds aan toeging op de schaats.

Marius vertelt hoe een liefhebber eerst het ijs test met een stok of met stenen om er vervolgens een stukje op te glijden. Het moet glad zijn als een spiegel, niet verpest door sneeuw of hagel. Dan pakt hij zijn houten en met ijzer beslagen platijnen voor de dag. Hij bindt ze zo goed vast dat hij niet kan schuiven of zwikken op het tweesnijdend ijzer. Tweesnijdend! Marius beschrijft de kantenwisseling uitgebreid: afzetten met de binnenkant van je ijzer en dan overhellen naar de buitenkant van de glijder onder je andere been en verder zwieren. Beurtelings links en rechts je sporen trekken in het ijs. Eeuwen later zouden buitenlanders het de *Dutch roll* noemen.

Marius weer: als je voldoende vaart hebt gemaakt, zet je je voeten naast elkaar op het ijs en laat je je lekker uitbollen.

Tot zover kunnen we de jonge rechtsgeleerde, met wortels in Zeeland en Den Haag, moeiteloos volgen. Maar dan, bij het stoppen of keren, gaat het mis.

Misschien zit er ruis in de vertaling, maar opeens kunnen we ons maar moeilijk een voorstelling maken van wat er wordt bedoeld. Vrij vertaald naar Van Buttingha Wichers: ... we houden de voeten in en richten de tenen, en plotseling omkerende trekken we met gedruis een brede kring in het ijs. Van Buttingha Wichers verwijst daarbij naar de prent van Breugel uit 1558, die in zijn boek staat afgebeeld (afb. 1, detail).

Hij doelt kennelijk op de rijder hierboven, de enige figuur die in aanmerking komt. Wat mij betreft iemand die de controle over zijn schaatsen even kwijt is en van schrik achterover duikelt. Het is ook bijna niet voor te stellen dat Marius en zijn tijdgenoten, die volgens zijn eigen beschrijving een beetje zwierden en dan voortgleden op twee benen, zo'n moeilijke rem- en draai-techniek zouden hebben toegepast. Wat ook te denken geeft is dat deze spectaculaire houding nadien ruim 250 jaar lang niet is afgebeeld in de kunst. Pas rond 1800 behoort de *spreadeagle* of *révérence* tot

het repertoire van de kunstrijders (afb. 2). Daar zal heus wel een langdurige ontwikkeling aan vooraf zijn gegaan, maar of men hem in de zestiende eeuw al onder de knie had, betwijfel ik ten eerste.

2

Laten we ter verduidelijking eens terugkijken hoe het schaatsen vanaf circa 1300 is geëvolueerd.

3

Circa 1325, omgeving Gent. Een voorzichtig balancerende jongeling op prikschaatsen (afb. 3, detail)

4

Circa 1490, omgeving Gent-Brugge. Een rijder op snavelschaatsen met handen op heuphoogte (afb. 4, detail).

Deze houding keert vaker terug op miniaturen in deze periode. Wellicht reed gravin Maria van Bourgondië in 1481

5

haar baantjes op het ijs tussen de Gent- en de Kruispoort in Brugge ook op deze manier.

Ca. 1480-1510. Tuin der lusten van Jeroen Bosch. Museo Nacional del Prado, Madrid. Afwisselende inzet van linker- en rechterarm (afb. 5, detail)

6

1498, Schiedam. Een zwierende schaatser met de armen over elkaar geslagen (afb. 6, detail).

Bijna vier eeuwen later raakt het publiek nog altijd begeistert als William Fuller in praktisch dezelfde houding rondrijdt in het Paleis voor Volksvlijt in Amsterdam. Zie *Rook & Roll* in dit nummer.

7

Circa 1520. *Schaapherderskalender*, Antwerpen. De handen in de zij, misschien ontleend aan boerendansen uit die tijd, lijkt de nieuwe rage op het ijs (afb. 7).

Dezelfde houding vinden we namelijk ook weer terug in de *Calendrier à éphémédes*.

Circa 1520. Frankrijk of Vlaanderen? (afb. 8, detail)

8

9

Circa 1530. Omgeving Leiden? De verzoeking van de heilige Antonius door Lucas van Leyden. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Brussel.

Weliswaar een vreemde vogel, maar wel de eerste rijder met goede hoeken in zijn knieën (afb. 9, detail). Met deze techniek kon er een stuk harder worden gereden.

Daarmee zijn we weer aangeland in 1534, de winter van Hadrianus Marius.

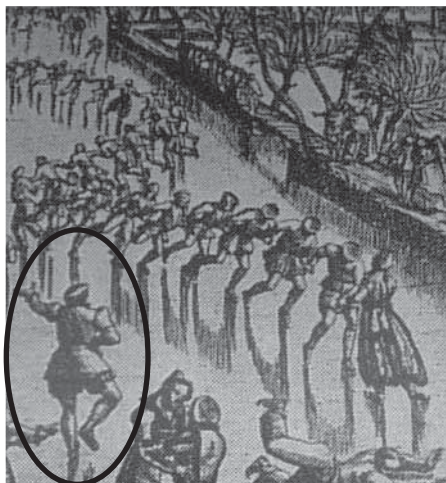
Terugblikkend zien we in 200 jaar tijd een gestage, bijna trage ontwikkeling in de schaatshouding en –techniek. Zo hebben we bijvoorbeeld nog niemand de armen op de rug zien leggen. Of zien remmen of keren.

Hadrianus Marius ‘remde’ in zijn gedicht met de hielen bij elkaar en beschreef daarbij met veel lawaai een grote kring. Het lijkt er op dat hij doelt op het oplichten van de schaatspunten, vervolgens met het lichaam overhellen naar één zijde om zo met een grote boog te draaien. Hoe dan ook, van overstappen was dus zeker nog geen sprake. Dat zal met terugwerkende kracht ook hebben gegolden voor de hardrijderij die in 1466 in het naburige Brussel aan het hof van Filips de Goede werd gehouden: geen pootje-over!

Ook vrouwen schaatsten en hadden volgens Marius de keus tussen zelf rijden

of zich laten duwen. Daarbij stonden ze los op plankjes met dubbele ijzers. Hij is de eerste die ze beschrijft. Pas rond 1559 verschijnen ze op prenten naar Pieter van der Borcht IV, die net als Marius ook een inwoner van Mechelen was (afb. 10, detail van *Apen op het ijs*). Op deze gravure en op zijn *IJsvermaak bij Mechelen* uit 1559 (afb. 11, details) zien we schaatsers niet alleen lange slierten maken, maar in tegenstelling tot Brueghel's prent uit Antwerpen (afb. 1), ook met diepe zit en met de handen op de rug rijden. Ja, zelfs al figuren maken die tegenwoordig bij *Holiday on Ice* nog altijd niet misstaan.

11

De toegenomen capaciteiten laten zich gemakkelijk verklaren. In de loop van de 16^e eeuw werden de winters gemiddeld kouder. De Kleine IJstijd begon echt door

te zetten. Er kon veel vaker worden geschaatst.

Toch lijkt Mechelen wel voorop te lopen in de schaatskunst en dat was eigenlijk niet zo verwonderlijk. De stad was vanaf het begin van de eeuw uitgegroeid tot de politieke en culturele hoofdstad van de lage landen. Dat kwam vooral omdat Margaretha van Oostenrijk zich er vestigde als landvoogdes van de op dat moment vijftien provinciën der Nederlanden. Zij was de dochter van Maria van Bourgondië, die enthousiaste schaatsenrijdster uit 1481, en tante van (de latere keizer) Karel de Vijfde. Met de politiek bloeiden ook de kunsten onder de bescherming van Margaretha. Hoewel het hof na haar dood in 1530 verhuisde naar Brussel, bleef de Grote Raad, het hoogste rechtscollege van het land, nog lang zitting houden in Mechelen. Marius,

onze schaatsende dichter, zou eind 1534 worden benoemd tot advocaat bij deze vermaarde instelling.

Het ijsvermaak op de prenten van Van der Borcht en later op die van Hans Bol toont aan dat ook na Marius het Mechelse milieu van dans, muziek en andere schone kunsten, op het ijs zijn weerslag vond.

Niko Mulder

Bronvermelding:

-Nelly Moerman – Het ijsgezicht nader bekeken, 2008

-De Jongh, Luijten – Spiegel van alledag, 1997

-Guépin – De drie dichtende broers, 2000

-Van Buttingha Wichers – Schaatsenrijden, 1888

-Diverse websites

IJswegenkaarten (9) –

De IJkaarten Noord-Holland boven het IJ uit 1941

In 1941 gaf de IJsbond Hollands Noorderkwartier, in samenwerking met de Algemene Nederlandsche Wielrijders Bond (ANWB), een serie nieuwe ijskaarten uit. Waarschijnlijk mede als gevolg van de oorlogsomstandigheden waren de kaarten eenvoudig van opzet. Er zijn ook sporen van de bezetting op de kaarten aanwezig, zo staat op iedere kaart namelijk K-92 gedrukt. Dit was een nummer van de *Kulturkammer*. Iedere schrijver of kunstenaar die geen lid werd van de *Kulturkammer* kon zijn werk niet in openbaarheid uitvoeren. De naam IJsbond Hollands Noorderkwartier is gewijzigd in IJsvereniging Hollands Noorderkwartier. Deze naam staat zo ook op de ijswegenkaarten opgenomen. Niet lang daarna wordt de naam gewijzigd naar Provinciale IJsvereeniging voor toerisme op de schaats. Deze

naamswijzigingen zijn op bevel van de nazi's doorgevoerd.

In een *WaterKampioen* uit 1942 stond het volgende stukje over de ijswegenkaarten:

Vele watersportmensen zijn ook 's winters op het water te vinden, wanneer dat in de ban van het ijs ligt. Zij zullen daarom met vreugde de verschijning van een drietal ijskaarten van Noord-Holland begroeten, die door de Nederlandschen Toeristenbond A.N.W.B., samen met de IJ.H.N., zijn uitgegeven. Deze laatste initialen beteekenen IJsvereniging Hollands Noorderkwartier, d.i. de bekende IJsbond, die ons 's winters op zulke mooie steden- en dorpentochten vergast. Als twee zulke lichamen samenwerken, mogen wij iets goeds verwachten en zoo is het. De kaarten zijn

eenvoudig en daardoor goedkoop, maar zij geven juist wat de ijstoerist nodig heeft. De kaarten heten: "Waterland, IJswegen Amsterdam-Zaandam naar Marken-Volendam", "Noord Holland I, IJswegen Alkmaar-Hoorn naar Purmerend-Zaanstreek", en "Westfriesland, IJswegen Hoorn naar Enkhuizen-Medemblik". De prijs is per stuk f 0.35, per stel f 0.75, althans voor leden van de A.N.W.B. en I.J.H.N., voor niet leden het dubbele. Zij zijn verkrijgbaar bij alle bondsbureaux.

Door het bovenstaande weten we de prijs van de kaarten, die bovendien uitgevoerd zijn op een schaal van 1:50.000. Zoals reeds eerder opgemerkt waren ze eenvoudig van opzet. In donkerblauw staan de ijswegen in onderhoud bij de ijsverenigingen die lid waren van de bond aangegeven. In lichtblauw de overige wateren, waarop soms de ijswegen met stippellijnen staan die niet in onderhoud van een ijsvereniging van de bond waren. Dit was het geval als de baan over een breed water of meer liep. De ondergrond van de kaart is wit; hierop zijn alle topografische gegevens over wegen, dijken, polders, landwegen, spoor- en tramwegen, stations, dorpen, steden, kerken, molens, gemalen, sluizen en pontveren aangegeven. Ook is er een windroos op de kaart aanwezig. Over de drukker van de kaart is niets bekend, maar aannemelijk is dat de A.N.W.B. of hun huisdrukker dit heeft verzorgd. Over de oplage heb ik geen gegevens kunnen achterhalen.

De drie kaarten brengen Noord-Holland in beeld boven het Noordzeekanaal, maar uitgezonderd een smalle strook langs de kust en de kop van Noord-Holland. De kaarten hebben wel een overlap, zodat je gemakkelijk van kaart naar kaart kon schaatsen.

IJswegen Amsterdam – Zaandam naar Marken – Volendam en Waterland

De 'Waterlandkaart' geeft het gebied ten noorden van het Noordzeekanaal. De lijn Uitgeest – Spijkerboor-Middelie, dus net ten noorden van de Zaanstreek en Purmerend, vormt de noordzijde van de kaart. De polder ten westen van Assendelft geeft de westgrens aan. Verder wordt het hele Waterland getoond inclusief de banen naar het eiland Marken. Marken was toen nog een echt eiland en pas in 1957 wordt er een dam aangelegd.

Een stippellijn geeft de ijswegen aan, die niet onderhouden werden, zoals over het Alkmaardermeer en de brede sloten in het Westzijderveld tussen Zaandam en Westzaan en de banen ten oosten en westen van Jisp, waarop tegenwoordig de befaamde Bannetocht wordt gereden.

IJswegen Alkmaar – Hoorn naar Purmerend – Zaanstreek, Noord-Holland I

De kaart van de IJswegen Alkmaar – Hoorn naar Purmerend – Zaanstreek, Noord-Holland I heeft dezelfde opzet als de bovengenoemde 'Waterland-kaart'.

De noordelijkste lijn van de kaart loopt van Bergen naar Broek op Langedijk, Heerhugowaard tot Noordermeer en Zwaagdijk in West-Friesland.

De onderste lijn loopt over Wormerveer ten zuiden van Purmerend en Edam tot het IJsselmeer.

IJswegen Hoorn naar Enkhuizen – Medemblik, West-Friesland

De derde kaart van de IJsvereeniging Hollands Noorderkwartier en de Nederlandsche Toeristenbond ANWB toont vrijwel heel West-Friesland, waaruit we leren dat hier alle belangrijke doorgaande routes door de ijsclubs in 'onderhoud waren genomen'.

Inclusief de marge heeft deze kaart het formaat 36,5 x 52 cm en is daarmee een

stukje kleiner dan de twee andere kaarten.

Met behulp van deze kaart van West-Friesland kan vrij eenvoudig worden bepaald waar de wegwijzer voor schaatsenrijders van de IJ.H.N. (zie foto) ooit moet hebben gestaan. Namelijk op de driesprong bij Oostwoud waar De Twisk, De Graft en de sloot naar

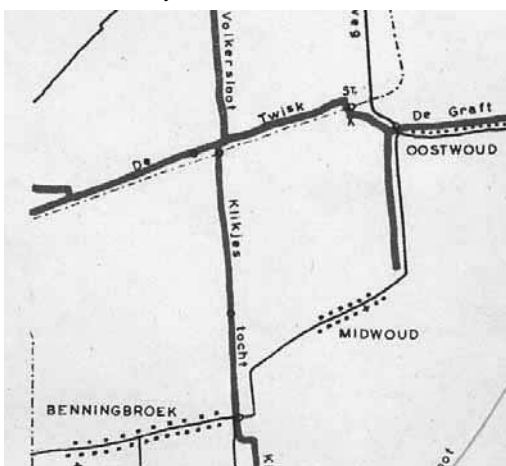
Elfstedentocht stond uiteraard – ijs en weder dienende – al van 1909 op de agenda en in 1917 waren enkele schuchtere, maar wel succesvolle, pogingen in Noord-Holland ondernomen tot kortere tochten, maar daarna was er stilte ingetreden. De Noordhollandse Dorpentocht van Tweede Kerstdag 1938 doorbrak die stilte. Doordat de tocht

Midwoud samenkomen (zie detail kaart).

De ontwerper van de kaarten was Jan Trouw uit Abcoude, de secretaris van de IJsbond. Hij had met Jan Werkman uit Alkmaar, net als hij bestuurslid van de IJ.H.N. op tweede Kerstdag 1938 de eerste Dorpentocht door Noord-Holland georgani-seerd. De toertocht vanuit Alkmaar, aangekondigd als 70 kilometer lang maar in werkelijkheid 85 kilometer, werd zo'n succes, dat hiermee de basis werd gelegd voor het moderne toerschaat-sen. Liefst 1500 deelnemers – voorpagina-nieuws in vrijwel alle Nederlandse kranten – uit alle delen van het land gingen van start. Dit was nog nooit eerder vertoond. Toertochten waren tot dan een grote zeldzaamheid. De

'slechts' 85 kilometer lang was, werd het evenement bereikbaar voor de modale schaatsenrijder.

Toen in 1940 opnieuw lange tijd geschaatst kon worden, ontstonden overal in het land van dergelijke tochten, waaraan duizenden liefhebbers deelnamen.

De Noordhollandse Dorpentocht werd een begrip en Trouw meende dat er hoognodig nieuwe ijskaarten moesten komen, zodat de schaatsliefhebber wist waar hij veilige en goed onderhouden ijsbanen kon vinden.

Trouw was chef van de tekenkamer van de dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Amsterdam. Hij had de nodige ervaring met cartografie en de beschikking over een groot aantal kaarten. Als basis gebruikte hij de stafkaarten van het Nederlandse Ministerie van Oorlog voor het gebied van Noord-Holland. Deze kaarten zijn nog steeds aanwezig in het archief van het Gewest Noord-Holland/Utrecht, waarin ook vele plattegronden bewaard zijn gebleven, welke Trouw gebruikte voor het uitzetten van de Dorpentochten, die tot 1964 zouden worden georganiseerd.

Een jaar later trad de 76-jarige Abcouder, die toen nog uitsluitend secretaris was, af en daarmee kwam een einde aan de gezamenlijke initiatieven van de Noordhollandse ijsclubs op het terrein van het toerschaatsen. Weliswaar kwam de Noord-Hollandtocht op het programma, maar het zou meer dan twintig jaar duren voordat die ook inderdaad gereden kon worden.

In het boekje *Zwerven op de schaats door Holland*, samengesteld door K. Sikkema is een aantal hoofdstukken geschreven door Jan Trouw en Jan Werkman. Jan Trouw laat in een artikel een aantal Dorpentochten nog even de revue passeren en beschrijft een paar medailles, die tevens staan afgebeeld. Samen met Ir H. Veth behandelt hij in het hoofdstuk 'Kris-Kras door Holland' een groot aantal mogelijkheden voor

kleinere toertochten. Het hoofdstuk behandeld in 35 pagina's de vele mogelijkheden en bovendien maakt het melding van de nieuwe ijskaarten van Noord-Holland.

Tevens staan er kaartjes in het boekje afgebeeld met daarop de diverse toertocht mogelijkheden genummerd van 1 - 27 voor Noord-Holland boven het Y, de

nummers 28-32 beneden het Y en voor Zuid-Holland van 33-50. Het betreft dus niet georganiseerde toertochten.

Dit zal vooral in 1963 en daarna snel wijzigen, ijsclubs gaan eigen tochten organiseren en gelijk daarmee alleen hun eigen traject onderhouden. De ijskaart raakt uit de mode en dit is dan ook de laatstuitgegeven ijskaart. Alleen de Friese Ijsbond komt na de oorlog nog met ijs(wegen)kaarten van de provincie Friesland.

Matthy van Klaveren

Geraadpleegde bronnen:

Persoonlijke archieven van Ron Couwenhoven, Niko Mulder en Matthy van Klaveren

Zwerven op de schaats door Holland van K. Sikkema

Archief van de ANWB

Rook & roll

Verwar de Friezen niet met de Zuid-Hollanders schreef Charles Goodman Tebbut in *Skating* (1892). Meer naar het zuiden geven ze de voorkeur aan een dikker ijzer met meer ronding; ze schaatsen er langzamer en zwieren maar van de ene naar de andere kant op de buitenzijde van hun ijzers alsof ze zich laten sturen door hun schaatsen. De Zuid-Hollander houdt zich niet aan een rechte baan, hij geniet veel te veel van zijn 'Dutch roll'.

Er zijn er bij vermeldde Le Francq van Berkhey in 1775 die bij elken slag aan weerszijden, drie, vier en meer roeden konden overzwaaien ...

Zoals elke bloembollenteler weet is een Rijnlandse roe zo'n 3,77 meter. Dat maal drie of vier, én in een bedaard gangetje, ga er maar aanstaan.

De pastoor uit Warmond had het buitenoverrijden perfect onder de knie

Tekening van Mulier uit *Wintersport*

De basis voor de *Dutch roll* was al in de vijftiende eeuw gelegd, zoals we kunnen aflezen aan de zwierige schaatser op de prent met 'Lidwina van Schiedam' (zie Ten IJse 7 elders in dit blad). Er waren in de loop der jaren dan ook nogal wat namen voor bedacht: buitenoverrijden, fleuren of zelfs pauwfleuren en baai-

vangen vinden we terug in *Schaatsenrijden* van Van Buttingha Wichers (1888). Mulier had het in zijn *Wintersport* (1894) over blokzijlen. Tegenwoordig roepen de schaatstrainers 'óverkomen' als een van hun pupillen er teveel tussen blijft hangen.

Als je zo lang op één been kon glijden had je genoeg tijd voor een kunstje met het andere been.

Net als op de kaart op de achterzijde van dit nummer wordt er op 'Volendam' uit 1906 weer parmantig een sigaar gerookt.

Dat roken was overigens niet zomaar een verzinsel van de kunstenaars. Zelfs een veelbelovende jonge sporter als Jaap Eden kon niet van de tabak afblijven. Mulier: *Hij heeft te Hamar goed getraind, doch leeft niet bedaard genoeg*

en heeft voortdurend een kolossale sigaar in bewerking.

Het roken op het ijs moet destijds een massaal gebruik zijn geweest, dat door Frederick William Fairholt, die in 1859 een boek publiceerde over de geschiedenis van de tabak, treffend is uitgebeeld in zijn spotprent '*Dutch steamers on the frozen Zuyderzee*', waarin hij de pijp rokende schaatser vergelijkt met de stoomboten van beurtschippers.

Ik dwaal af. Terug naar de *Dutch roll* op de kaart uit 1906. Tijd genoeg voor een kunstje. Toch hadden Hollanders het helemaal niet zo op kunstige figuren. De Amerikaanse schaatser William H. Fuller, die meer nog dan Jackson Haines de hele wereld over trok om zijn schaatskunsten te vertonen, begreep er in 1869 maar niets van. In Amsterdam had hij slechts drie dagen ijs, dus trad hij op in het Paleis voor Volksvlijt, the *Amsterdam Crystal Palace*, met maar liefst 120 meter lengte het perfecte podium voor zijn

show. Maar het publiek bekeek zijn *fancy skating* met stoïcijnse onverschilligheid. Pas als hij zijn armen over elkaar vouwde en rustig een paar slagen maakte op de wieltjes van zijn '*parlor skates*', kende het enthousiasme geen grenzen. Fuller heeft nooit kunnen bevatten dat de mensen er zó gek waren van zo'n simpele beweging.

Was de *Dutch roll* voor ons misschien de ultieme uitdaging? Om juist die eenvoudige slag tot in de perfectie te beheersen? Of hadden we simpelweg ons hart verpand aan de houding die inmiddels al eeuwenlang gebeiteld zat in onze genen?

Hoe dan ook, de *Dutch roll* is met recht nog altijd een gevleugeld begrip, want zelfs de luchtvaart kent het. Het staat al sinds 1916 voor het schommelend heen-en-weer bewegen van vliegtuigen bij de landing.

Niko Mulder

Posten en Stempels (12)

Een vervolg op de stroom Olympische uitgiften en niet helemaal verbazingwekkend uit Zuid Korea. Zoals je de laatste tijd wel vaker ziet, een hulde aan de sportmannen en -vrouwen die medailles gewonnen hebben.

de tekst *esqui de velocidade* letterlijk betekent dat snelskiën. Er bestaat ook vergelijkbaar velletje met Shorttrack met de tekst: *patinagem de velocodade sobre pista curta*; snelschaatsen op een korte baan; dat lijkt er toch meer op! Overigens merk ik

Korea had nog al wat successen (allemaal bij het (kunst)schaatsen), dus zij kunnen maar liefst elf sporters op het velletje neerzetten. Onder hen: Tae Bum Mo, Sang Hwa Lee en Hoon Seung Lee. Het velletje heeft dus ook de toepas-selijke titel: *Korea's Skating Victories* en is uitgekomen op 6 mei 2010.

Ook in Guiné Bissau (voor de puriteinen onder ons een schadelijke uitgifte) een mooi velletje met goudkleurige zegels. Wonderlijk maar onder de zegels staat

dat ook in China vaak skiën wordt gebruikt voor schaatsen???

In Nederland blijven de uitgiften maar komen, zelfs als je de persoonlijke zegels niet meeneemt.

Dit keer in de serie Mooi Nederland: Ljouwert en dan kom je natuurlijk er niet onderuit: daar staat een gouden schaats op. Ook staat op dit velletje een uitleg: *De Elfstedentocht of Álvestêdetocht is een bijna 200 kilometer lange schaats-tocht over natuurijs. Ljouwert is vanouds de start- en aankomstplaats. De Elfstedentocht werd voor het eerst georganiseerd in 1909 en werd tot nu toe vijftien maal gereden. We komen het tegen in de volgende producten: Het velletje van Ljouwert (ook een schadelijke uitgifte overigens, omdat hij alleen aan het loket in Ljouwert te koop was (dus mijn zus stond op 22 juni - de eerste dag - voor mij in de rij); De vijf steden verenigd in één velletje Mooi Nederland (allen te koop per twee); een postzegelmapje 414 en in -alweer- het 29e prestigeboekje.*

Van 28 tot en met 30 mei was er in 's-Hertogenbosch de postzegel tentoonstelling Hertogpost. Dit jaar was er de mogelijkheid om een afstempeling te krijgen met de zogenaamde schaatsvogel van Jeroen Bosch. De tekening komt uit het linker gedeelte van 'De verzoeking van de heilige Antonius' uit het Museu National de Arte Antiga in Lissabon.

Caroline van Staaveren

Boek en Zopie

Alblasserdamse ijsclub 125 jaar, ijs en weder dienende – Ad Korpel

Dit is weer een welkome aanvulling op mijn verzameling jubileumboekjes. Vijftientig jaar geleden kregen we al een voorproefje van deze ijsclub. Bij het 100-jarig bestaan verscheen een fotoboekje, helaas niet in mijn bezit. Nu dan dus een volwassen jubileumboek zoals een jubileumboek er uit hoort te zien. Ruim 150 pagina's boordevol

wetenswaardigheden, foto's en tabellen. Er wordt onder andere gememoreerd dat bij het vorige jubileum schaatsen-verzamelaar Broere een deel van zijn collectie beschikbaar stelde voor de tentoonstelling.

152 pagina's, volledig in kleur, met hardcover.

Kosten: € 24.45 (17.50 + 6,95 verzendkosten), door overmaking op rek.nr. 97.83.42.445 t.n.v. Alblasserdamse IJsclub

Speed Skating, development throughout the ages – Huub Snoep, Marnix Koolhaas en Nol Terwindt

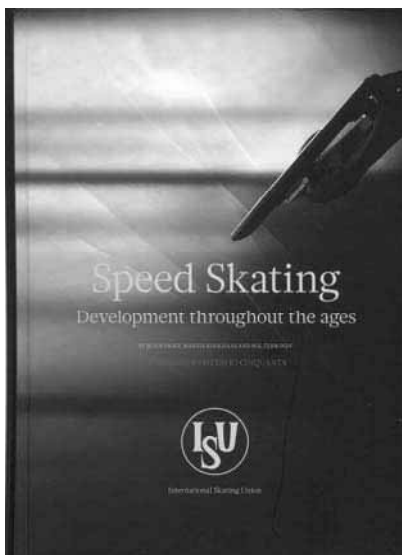
Normaliter beperk ik deze rubriek tot boeken die in de Nederlandse taal verschijnen. Ik vind echter dat er voldoende reden is om in dit geval een

uitzondering te maken. Drie van onze eigen Poolsterleden hebben in opdracht van de Internationale Schaats Unie dit prachtige boek samengesteld. Deze drie mannen vormen een perfecte combinatie als het gaat om kennis, historie, actualiteit, statistiek, foto's en wetenswaardigheden uit de schaatssport op de Langebaan.

In dit boek staan niet de resultaten centraal, maar de ontwikkeling van de schaatssport. De kunstijsbaan, de Zamboni, de Skinsuit, de klapschaats. Nu is dit allemaal vanzelfsprekend, maar ooit was de eerste keer. Het belang van deze, en vele andere, nieuwtjes in de schaatssport wordt op zeer leesbare wijze in dit boek duidelijk gemaakt. De grootste schaatsters uit de historie worden bovendien allemaal geëerd met een fotopagina.

Kwalitatief ook een prachtig boek. Hardcover, 284 pagina's op zware kwaliteit A4 formaat, te bestellen via www.ISU.org voor 60 Zwitserse franken.

Martin van der Bij

Schaatsen, 'a way of life'

Voor veel Poolsterleden gaat dit op. Ook voor mij. Veel van mijn vrije tijd gaat op aan 'schaatsen gerelateerde activiteiten'. Dat is nu zo, en dat zal in de toekomst ook wel zo blijven.

Daarnaast ben ik ook beroepsmatig 40 uur per week met schaatsen bezig. Dan word je door de buitenwereld wel eens voor gek verklaard. En dan hebben ze nog gelijk ook!

Nu vind ik het allemaal nog leuk, maar dat wil ik graag zo houden. Momenteel besteed ik in mijn vrije tijd veel tijd aan

het testen van een nieuw softwarepakket voor schaatsstatistiek. Als het mee zit dan is dat binnenkort gebruiksklaar. Dan zal ik daar veel tijd aan kunnen en willen besteden. Dat betekent dat er ruim 125 jaar aan wedstrijduitslagen verwerkt kunnen worden. Met een nieuwe winter in aantocht heb ik daarom voor mijzelf de moeilijke beslissing genomen om met mijn redactiewerk voor Kouwe Drukke te stoppen. Ik heb dit de afgelopen jaren met veel plezier gedaan maar het is nu tijd voor vers bloed in de redactie. Wie is bereid het stokje over te nemen?

Martin van der Bij

Aanvullingen (5) op het boek *Van Glis tot Klapschaats* van Wiebe Blauw

12. J.C. Hazebroek, Driebrugge
De Rijnbode, 17 januari 1904
Op pag. 274 nr. 33 uit *Van Glis tot Klapschaats* kan voor Haze(n)broek de periode van schaatsenmaker worden uitgebreid tot ruim een maand voor zijn overlijden in 1904.
Hij maakte 'Eigengemaakte' schaatsen van het Fries en Hollands model

volgens een advertentie in *De Rijnbode* van 17 januari 1904.

13. P.Kok, Oterleek
In *De Drie Meren* van 24 april 1926 staat een artikel over de 82-jarige dorpssmid P. Kok uit Oterleek, die als 12-jarige bij zijn vader in de smederij ging werken. 'En menigeen zal nog in

het bezit zijn van schaatsen, welke door smid Kok van het beste staal nauwkeurig zijn vervaardigd.' Zijn zoon heeft de smederij voortgezet.

14. IJ. Riemersma, Edam
Prov. N.H. Courant 12 januari 1929;
komt bij Wiebe niet voor.

SCHAATSSEN

Een groote voorraad Schaatsen
in verschillende modellen, alles
eigen fabrikaat, is aanwezig bij:

IJ. RIEMERSMA, EDAM
HET BEKENDE ADRES voor
Schaatsenslijpen

Poolsterpuzzel 5

Negen inzenders en alle negen het goede antwoord! Eén van de inzenders schreef het al:

Antwoord is B. Dit haalde ik van internet. Ook anderen zullen er op die manier wel achter komen. Er zal dus wel weer geloot moeten worden.

'Fjetre' was inderdaad de boerderij bij Hamar waar schaatsenrijders uit alle windstreken naar toe kwamen om te komen trainen. De eigenaar van de boerderij was Peter Sinnerud, die nog tegen Jaap Eden heeft gereden, zoals sommige puzzelaars wisten te vermelden.

Na loting bleek de winnaar – net als bij de vorige puzzel – Wout Griffioen uit Spijkenisse. Opnieuw van harte gefeliciteerd, Wout! Je krijgt binnenkort de toegezegde Foss carborundum slijpsteen uitgereikt uit handen van Teun Wanink.

Poolsterpuzzel 5 was dus te makkelijk. We gaan het voortaan zo inkleden dat internet geen oplossing meer kan bieden. Om die reden valt het sexy voorstel, dat door Ruud Boelens werd aangedragen, af.

Poolsterpuzzel 6

In de afgelopen 14 jaar zijn er al tientallen kinderboeken besproken in *Kouwe Drukke*. Denkt u maar aan de destijds langlopende serie *Het Krabbelbaantje* van Aly en Hedman Bijlsma of meer recentelijk het vierdelige *De schaatsen in kinderboeken* van Marianne van Zuylen. Er zijn onder onze lezers dan ook heel wat actieve verzamelaars op dit gebied. Die jagen we nu allemaal hun boekenkast in met de simpele vraag: uit welk kinderboek komt deze (onvolledige) illustratie?

U doet het uiteraard voor de eer, maar het prijsje dat er aan vast zit voor de winnaar is dit keer natuurlijk heel voor-spelbaar ...

Kouwe Drukte

Kouwe Drukte is een uitgave van Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatsen en winterse objecten en verschijnt driemaal per jaar.

Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij:

Wim van Herk tel. 0180 663092 e-mail: administratie@stichtingdepoolster.nl

Redactie-adres

Niko Mulder (schaatsen gerelateerde artikelen)
Schoener 48-01
8243 XT Lelystad

Martin van der Bij (overigen)
Landweg 50
3833 VM Leusden

Redactieleden Kouwe Drukte en website

Martin van der Bij	tel. 033 4948901	e-mail: m.vdbij@planet.nl
Matthy van Klaveren	tel. 0251 241492	e-mail: matthy.klaveren@orange.nl
Niko Mulder	tel. 0320 251663	e-mail: n.mulder@hccnet.nl
Caroline van Staaveren (web)	tel. 023 5651597	e-mail: redactie@stichtingdepoolster.nl
Nol Terwindt	tel. 0485-318056	e-mail: nol.terwindt@ziggo.nl

Opmaak en druk

Drukkerij De Gans, Amersfoort

Bestuursleden Stichting "De Poolster"

Huub Snoep (voorzitter)	tel. 0252 688699	e-mail: voorzitter@stichtingdepoolster.nl
Maarten Dijkstra (secretaris)	tel. 072 5610916	e-mail: secretariaat@stichtingdepoolster.nl
Wim van Herk (penningmeester)	tel. 0180 663092	e-mail: administratie@stichtingdepoolster.nl
Alex Kampinga (contactpersoon veilingen)	tel. 0598 398002	e-mail: veilingcommissie@stichtingdepoolster.nl
Caroline van Staaveren (contactpersoon redactie)	tel. 023 5651597	e-mail: redactie@stichtingdepoolster.nl

Ledenadministratie

Maarten Dijkstra, Doortjes 9, 1861 VH Bergen (NH), tel. 072-5610916

Stichting De Poolster

<http://www.stichtingdepoolster.nl>

secretariaat@stichtingdepoolster.nl

Lidmaatschap

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 25,- over te maken op gironummer 4324260 t.n.v. Stichting De Poolster met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2010-2011. Graag dan ook uw adresgegevens doorgeven aan secretariaat@stichtingdepoolster.nl.

Kopij

Voor Kouwe Drukte nummer 40, december 2010, moet de kopij en oplossingen Poolsterpuzzel 6 uiterlijk 14 november 2010 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld. Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie.

De artikelen in Kouwe Drukte mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publikaties.

THE DUTCH ROLL.

L. B. L. L. L.

Edmund G. Fuller

W5